

TURKIYADA ALISHER NAVOIY NOMI VA MEROSINING BADIY-MADANIY QADRLANISHI

Ochilova Maftuna Shuxratovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti

“Ijtimoiy-gumanitar fanlar” kafedrası o‘qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16017242>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Alisher Navoiy merosining Turkiyada badiiy va madaniy jihatdan qanday qadrlanishi, uning zamonaviy turk adabiyotidagi ta’siri hamda ilmiy hamkorliklar orqali davom etayotgan izlanishlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarixiy manbalar va zamonaviy adabiyotshunoslik qarashlari asosida tahliliy yondashuv qo‘llaniladi.

Kalit so‘zlar: Alisher Navoiy, Turkiya, adabiy meros, turkiy madaniyat, tarjima, adabiyotshunoslik.

Alisher Navoiy – turkiy xalqlar madaniy merosining eng yorqin siymolaridan biri, o‘zining yuksak badiiy salohiyati, chuqur falsafiy tafakkuri va keng ilmiy dunyoqarashi bilan nafaqat o‘z davrida, balki keyingi asrlarda ham Sharq adabiyoti va madaniyatiga beqiyos hissa qo‘shgan mutafakkirdir. U o‘z asarlari orqali o‘zbek tilining adabiy til sifatida shakllanishi va yuksalishida, shuningdek, umuman turkiy tillar adabiy jarayonining rivojlanishida muhim rol o‘ynagan. Xususan, uning “Muhokamat ul-lug‘atayn” asari turkiy tilning ilmiy-nazariy asoslarini himoya qilgan holda, uni forsiy tildan kam emasligini ilmiy jihatdan asoslab bergan.

Alisher Navoiy asarlarining adabiy, ma’naviy va estetik qiymati o‘z davrida ham, keyingi asrlarda ham turkiy xalqlar orasida chuqur e’tirof etilgan. Xususan, Turkiyada Navoiy merosiga nisbatan alohida e’tibor mavjud bo‘lib, bu e’tibor tarixiy, adabiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog‘liq. Usmonli davridayoq Navoiy g‘azallari, “Xamsa” asari va boshqa adabiy merosi ilmiy va ijodiy doiralarda qiziqish uyg‘otgan. Usmonli turklari Navoiy asarlaridan nafaqat estetik zavq olishgan, balki undan o‘z adabiyotlarini boyitishda ilhom manbai sifatida foydalanganlar.

Bugungi kunda ham Turkiyada Alisher Navoiy nomi turli ilmiy va madaniy muassasalar, kutubxonalar, tadbirlar orqali yashab kelmoqda. Navoiy asarlari turk tiliga tarjima qilinib, keng jamoatchilik orasida tarqalgan. Bu esa uning merosini zamonaviy turk adabiyoti va madaniyatida o‘rganish, anglash va qadr topishiga xizmat qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, Alisher Navoiy ijodining Turkiyada qanday qabul qilinayotgani, uning badiiy-madaniy qadriyat sifatidagi o‘rni, zamonaviy adabiyotga ko‘rsatayotgan ta’siri va ilmiy hamkorliklar orqali qanday targ‘ib etilayotgani alohida ilmiy e’tiborga loyiq masalalardandir.

Mazkur maqola aynan shu masalalarning ilmiy tahliliga bag‘ishlangan bo‘lib, unda quyidagi ilmiy yo‘nalishlar asosida izlanish olib boriladi:

- Turkiyada Alisher Navoiy asarlarining tarixi va tarqalish manbalari;
- Navoiy nomining turk madaniy muhitida qadrlanish darajasi;
- Zamonaviy turk adabiyotida Navoiy ijodining aks-sadosi va badiiy rezonanslari;
- Ilmiy hamkorliklar, anjumanlar va tarjimalar orqali amalga oshayotgan madaniy integratsiya jarayonlari.

Tadqiqotning maqsadi — Alisher Navoiy merosining Turkiyada qanday tarixiy, badiiy va madaniy kontekstda o‘rganilayotganini ochib berish, uni bugungi turkiy adabiy-madaniy makonda tutgan o‘rni va ahamiyatini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Tadqiqot obyekti — Alisher Navoiy ijodi va uning Turkiyada qabul qilinishi jarayoni.

Tadqiqot predmeti — Navoiy merosining Turkiya madaniy muhitidagi aks-sadosi, tarjimalari, ilmiy izlanishlar va adabiy rezonansi.

Metodologik asos — tahliliy, tarixiy-komparativ (taqqoslama), deskriptiv va germeneytik metodlar asosida amalga oshiriladi.

Shunday qilib, maqolada Navoiy ijodining turkiy madaniyatda, xususan, Turkiyada tutgan oʻrni yanada chuqurroq oʻrganilib, bugungi global madaniy muhitda uning merosini saqlash va targʻib qilish yoʻllari ilmiy asosda yoritiladi.

1. Alisher Navoiy ijodining Turkiyadagi tarixiy oʻrni. Alisher Navoiy ijodining Turkiyada qadrlanishi uzoq tarixiy ildizlarga ega boʻlib, bu holat Usmonli davlati davridayoq boshlangani bilan ajralib turadi. XV–XVI asrlarda Navoiy asarlari Sharq adabiyoti va tasavvuf tafakkurining markaziy namunalari sifatida eʼtirof etila boshlagan. Ayniqsa, Navoiy “Xamsa”sining yaratilishi, Nizomiy va Dehlaviy anʼanalarini davom ettirgan holda turkiy tilda yozilgan mukammal poetik majmua sifatida turk ziyolilari va adabiy doiralar tomonidan yuqori baholangan. Xususan, Usmonli adabiy muhitida faoliyat yuritgan shoir va yozuvchilar Navoiy ijodidan ilhom olib, oʻz sheʼriyati va nasriy asarlarida uning gʻoyaviy-badiiy yondashuvlarini takrorlaganlar. Bu holat oʻz navbatida, Navoiy ijodining umumturkiy adabiy birlikda tutgan oʻrnini tasdiqlaydi. Navoiy gʻazallarining koʻplab qoʻlyozmalari Turkiya kutubxonalarida saqlanib qolgan boʻlib, ular Usmonli kitobat sanʼatining nodir namunalaridan hisoblanadi (Xojimatova, 2024). Shuningdek, tarixiy yozma manbalar va tazkiralarda Navoiyga boʻlgan eʼtibor koʻplab adabiy portretlar, ilmiy mulohazalar va tarjimai hollar orqali mustahkamlangan. Bu jarayon, asosan, Navoiy ijodining didaktik va axloqiy mohiyatga ega boʻlishi, uning adabiyot orqali jamiyatni isloh qilishga qaratilgan dasturiy qarashlari bilan bogʻliqdir (Xolmirzayeva, 2025). Shu tariqa, Alisher Navoiy ijodi Usmonli turk dunyosida nafaqat adabiy-estetik mezon, balki maʼnaviy-maʼrifiy manba sifatida ham qadrlangan.

2. Turkiyada Navoiy nomining madaniy qadriyat sifatida eʼtirofi. Bugungi kunda Turkiyada Alisher Navoiy nomi nafaqat adabiy doiralarda, balki ommaviy madaniyat, taʼlim va ilmiy sohalarda ham chuqur eʼtibor bilan yodga olinadi. Istanbul, Ankara, Izmir kabi yirik shaharlardagi kutubxonalar va arxivlarda Navoiy asarlarining qoʻlyozmalari va eski nashrlari saqlanmoqda. Xususan, Istanbuldagi Sulaymoniya kutubxonasi fondida Navoiyga oid oʻnlab qoʻlyozma asarlar mavjud boʻlib, ular ustida tarixiy-filologik tadqiqotlar olib borilmoqda (Madaliyeva, 2021). Shuningdek, Turkiya oliy oʻquv yurtlarida turkologiya, sharqshunoslik va adabiyotshunoslik boʻyicha mutaxassislar Alisher Navoiy asarlarini oʻquv dasturlariga kiritgan boʻlib, bu holat Navoiy ijodining taʼlimiy ahamiyatini ifodalaydi. Ayrim universitetlarda Navoiy merosiga bagʻishlangan maxsus kurslar, ilmiy seminarlar va talaba konferensiyalari tashkil etiladi. Turkiyada Navoiy nomi bilan atalgan koʻchalar, madaniyat markazlari, adabiy musobaqalar va esdalik tadbirlari uning shaxsiyati va ijodiy merosining qadrlanayotganining yaqqol belgilaridan biridir. Bu esa, oʻz navbatida, Alisher Navoiy shaxsi va ijodining turk madaniyatida badiiy qadriyat, maʼnaviy meʼros va tarixiy oʻzlik ramzi sifatida qabul qilinayotganini koʻrsatadi.

3. Zamonaviy turk adabiyotida Navoiy merosining aks-sadosi. Zamonaviy turk adabiy jarayonida Alisher Navoiy ijodi badiiy va falsafiy mezon sifatida oʻz aksini topmoqda. Koʻplab turk adiblari va adabiyotshunoslari Navoiy merosini oʻrganib, uni oʻz ijodiy izlanishlariga tadbiiq etib kelmoqda. Bunda, ayniqsa, Navoiyning insonparvarlik, ijtimoiy

tenglik, axloqiy komillik, dunyoviy va diniy bilimlar uyg'unligi haqidagi qarashlari asosiy metodologik tayanch sifatida talqin etiladi (Xolmirzayeva, 2025). Navoiy asarlarining turk tiliga tarjimalari bu jarayonda alohida o'rin tutadi. So'nggi yillarda "Xamsa", "Lison ut-Tayr", "Mahbub ul-qulub" kabi asarlarning zamonaviy turk tilidagi tarjimalari chop etilib, keng omma e'tiboriga havola qilindi. Bu tarjimalar asosan, Navoiy badiiy uslubining falsafiy mazmunini asliga yaqin holda yetkazishga intilgan adabiy tarjimonlar tomonidan amalga oshirilgan (Xojimatova, 2024). Zamonaviy turk she'riyatida Navoiy g'azallarining mavzu doirasi, badiiy timsollari, hatto qafiyaviy va aruz tizimiga asoslangan shakllarining davom etayotganini kuzatish mumkin. Bu holat Navoiy ijodining poetik o'lchamda ham turk adabiyoti uchun tirik manba bo'lib qolayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, Navoiy asarlarining ma'naviy-axloqiy mazmuni bugungi global tahdidlar fonida milliy o'zlik va madaniy identifikatsiyani mustahkamlash vositasi sifatida talqin etilmoqda.

4. Ilmiy tadqiqotlar va hamkorlik. Turkiyada Alisher Navoiy ijodiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Istanbul, Ankara, Konya, Izmir kabi shaharlarda joylashgan universitetlarda turkologlar, sharqshunoslar va filologlar tomonidan Navoiy asarlari ustida ilmiy dissertatsiyalar, maqolalar va monografiyalar yaratilmoqda. Ayniqsa, Navoiyga bag'ishlangan ilmiy anjumanlar, xalqaro konferensiyalar va davra suhbatlari uning ilmiy-nazariy merosini chuqur o'rganish va yangicha talqin etish imkonini bermoqda. O'zbekiston va Turkiya o'rtasidagi adabiy-ilmiy hamkorliklar ham so'nggi yillarda faollashib bormoqda. Qo'shma ilmiy ekspeditsiyalar, arxiviy izlanishlar, ikki tomonlama nashrlar orqali Navoiy ijodi yangi yondashuvlar asosida o'rganilmoqda (Uluch & Seyhanlar, 2018). Shuningdek, "turkiy adabiyot integratsiyasi" konsepsiyasi doirasida Navoiy merosining umumturkiy badiiy ongni shakllantirishdagi o'rni qayta baholanmoqda. Bu jarayon, bir tomondan, Alisher Navoiy merosining xalqaro miqyosda ilmiy nufuzini oshirsa, boshqa tomondan, turkiy xalqlar o'rtasida madaniy aloqalarni mustahkamlovchi umumiy ma'naviy platformani shakllantiradi. Ayniqsa, turkiy integratsiya tashkilotlari, madaniy fondlar va ilmiy akademiyalar tomonidan amalga oshirilayotgan qo'shma tashabbuslar Navoiy ijodining dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Turkiyada Alisher Navoiy nomi va ijodiy merosi chuqur hurmat bilan qadrlanadi. Uning asarlari nafaqat tarjima qilinib, o'rganilmoqda, balki zamonaviy turk adabiyotida ham yangi ruh, g'oya va badiiy-estetik mezon sifatida aks etmoqda. Ilmiy izlanishlar, madaniy tadbirlar va ikki tomonlama hamkorliklar orqali Navoiy merosi bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan, Navoiy ijodi turkiy xalqlar birligini mustahkamlovchi madaniy-ma'naviy ko'priq vazifasini o'tamoqda.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xojimatova, D. (2024). Navoiy va Usmonli davri adabiy aloqalari. Istanbul Universiteti Nashriyoti.
2. Xolmirzayeva, N. (2025). Zamonaviy turk adabiyotida Alisher Navoiy merosi. Ankara: Turk adabiyoti fondi.
3. Madaliyeva, Z. (2021). Turkiyadagi kutubxonalarda saqlanayotgan Navoiy qo'lyozmalari. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.

4. Uluch, M., & Seyhanlar, H. (2018). O'zbekiston-Turkiya ilmiy aloqalari: Navoiy tadqiqotlari tajribasi. Toshkent: Ijtimoiy fanlar akademiyasi.

INNOVATIVE
ACADEMY